

УДК 130.2

Білик К. О.

ЗОРОАСТРІЙСЬКІ МІФИ ТА ВЧЕННЯ ПАРМЕНІДА

Существует точка зрения, что Парменид позаимствовал свои идеи в зороастризме. В статье мы сравниваем эти идеи. Анализ показывает, что понятие истины, правды, закона и их разделение не заимствованы Парменидом из зороастризма. Также есть существенные отличия между космогонией Гераклита и Древнего Ирана. Только относительно идеи противоположностей мы можем предположить, что она заимствована в Иране, однако, скорее всего, опосредовано, через другие учения.

Ключевые слова: противоположности, космогония, зороастризм, заимствование.

There exists a point of view that Parmenides borrowed his ideas in Zoroastrism. In the article we compare these ideas. The analysis shows that truth, law, verity notions and their separation are not borrowed from Zoroastrism. There are also important differences between Parmenides' cosmogony and cosmogony of the Ancient Iran. Only about the idea of oppositions we can suggest that this idea is borrowed in the Iran but most of all, through other doctrines.

The keywords: oppositions, cosmogony, Zoroastrism, borrowing.

Дослідження зв'язку вчення давньогрецького філософа Парменіда та давньоперської міфології зороастризму є актуальним, оскільки воно дає можливість спостерігати взаємодію між культурами Сходу та Заходу. Порівнюючи ці вчення, ми отримуємо додаткові результати для розуміння й усвідомлення культури як Давньої Греції, так і Давнього Ірану.

Перетин культурних кіл Сходу і Заходу створює новий пласт культури, у якому присутні культурні компоненти обох кіл. Серед цих компонентів нас найбільше цікавлять мандрівні міфи, які, переміщуючись з кола до кола, впливають на культурні компоненти іншого порядку, наприклад, як у нашому випадку, філософські системи.

У статті ми розглядаємо вплив мандрівних дуалістичних міфів, початковим колом для яких є давньоперська міфологія, на філософську систему Парменіда, і робимо певні висновки щодо ступеня цього впливу.

Питання не нове, його вже ставили дослідники. Серед тих, хто вивчав філософію Парменіда у зв'язку із впливом на неї давньоперської міфології, назовемо В. Буркерта, М. Уеста, А. Круста, М. Вольф.

Традиційно вважається, що Парменід побудував свою концепцію на основі запозиченого в Ірані зороастрійського вчення. Обидві концепції мають велику подібність. На перший погляд твердження про запозичення не викликає сумніву, проте при аналізі текстів виникає питання, наскільки правомірним є це твердження.

У нашій статті ми порівнюємо вчення Парменіда з відповідними постулатами зороастризму для того, щоб з'ясувати, чи можна говорити про запозичення, чи це тільки паралелі. Новизна нашого дослідження полягає в тому, що ми не підтверджуємо запозичення Парменідом іранських ідей, а намагаємося визначити

наявність такого запозичення або відсутність його.

Парменід мав можливість ознайомитися з давньоіранським вченням, оскільки давньогрецькі автори писали про давньоперський дуалізм. Так, за свідченням Діогена Лаертського, Арістотель в I книзі «Про філософію» стверджував, що маги визнають дві основи усього – доброго демона і злого демона і що першого звать Зевсом і Хоромаздом, а другого Аїдесом і Аріманіосом [26, 57]. Також, за свідченням Діогена Лаертського, про це говорили такі автори, як Герміпп (у I книзі «Про магів»), Евдокс (у книзі «Об'їзд землі»), Феопомп (у VIII книзі «Історії Філіппа») [26, 57].

Плутарх теж писав про давньоперську міфологію. «Одні вважають, що є два бога, які творять добро і зло і подібні до майстрів-суперників, а інші благого називають богом, а іншого – демоном, як, наприклад, маг Зороастр, який, як розповідають, жив за 5 тисяч років до Троянської війни. Він називає одне божество Горомаздом, а другого – Аріманієм і вказує, що з усього чуттєвого перший більше за все подібний до світла. А другий – до морока і невідання, середину між обома займає Мітра. Тому перси називають Мітру посередником» [82, 42–43].

Тобто Парменід міг читати тексти вищенаведених авторів, спілкуватися з тими, хто побував на Сході, в Ірані та ознайомлювався з давньоперською міфологією безпосередньо, з перших рук. Цим може пояснюватися подібність учення Парменіда до давньоперських міфів.

Однак перш ніж ми почнемо компаративний аналіз обох учень, слід зазначити, що у вивченні зв'язку між давньоперською міфологією і давньогрецькою філософією існують певні проблеми, які створюють труднощі дослідникам. Ми назвемо їх:

- 1) складнощі у датування джерел;
- 2) поганий стан джерел;
- 3) відсутність джерел;
- 4) відсутність чіткого розмежування між запозиченнями і паралелями (міф вважається запозиченим або він є лише результатом паралельного розвитку однакових уявлень);
- 5) суб'єктивність дослідника (у розрізненні паралелей та запозичень).

Ми аналізували обидва вчення, зважаючи на вищевказані проблеми.

Звичайно вчення Парменіда та вчення зороастризму співвідносять за такими параметрами: розрізнення понять істини, закону, правди; учення про протилежності; космогонічні уявлення. Ці ідеї, справді, простежуються в обох ученнях. Однак проблема полягає в тому, що ми не можемо говорити про запозичення одним ученням ідей іншого тільки через подібність.

Мета нашої роботи – визначити ступінь запозиченості ідей Парменіда із зороастризму.

Завдання роботи:

- 1) порівняти поняття закону, правди, істини у вченнях Парменіда та зороастризму;
- 2) співставити ставлення до ідеї протилежностей у вченнях Парменіда та зороастризму;
- 3) порівняти космогонічні уявлення Парменіда та зороастризму.

Отже, ми починаємо аналіз із понять правди, закону та істини. Парменід вважав, що все у всесвіті існує через необхідність, яка є також долею, Правдою (Діке), провидінням і творцем космосу [2, с. 281], ототожнюючи ці поняття.

Також Парменід стверджував, що правда і закон мешкають там, де світло [2, с. 295]. Таким чином, у Парменіда відбувається часткове ототожнення правди і закону зі світлом, яке нагадує іранське ототожнення правди та світла.

Далі ми наведемо твердження деяких дослідників, які співвідносять погляди Парменіда та зороастризму. Так, у поемі Парменіда говориться, що на шлях пізнання істини («алітеї») філософа ведуть закон («теміс») і правда («діке»). Схоже спостерігається в «Гатах», де Заратуштра закликає для досягнення істини («аша») закон («хшатра»): «Допоможи мені силою Хшатрі й Арті» [1, с. 31] – та правду («арта») [1, с. 32].

Ми можемо співставити «аша» з «алітеї», оскільки в обох випадках це об'єктивна найвища істина, справедливість. Також ми можемо співвіднести «хшатра» і «теміс», бо в обох випадках мова йде, перш за все, про судовий закон. Ми можемо співвіднести «арта» з «діке», оскільки в обох випадках це закон, етичний закон, звичай [3, с. 189].

Проте в даному випадку виникають певні сумніви. Наскільки правомірно співвідносити ці поняття? Чи не мають вони лише подібність? Адже не тільки для іранського зороастризму і вчення Парменіда характерним є розрізнення найвищої істини, судового закону та етичного звичаю. З другого боку, наскільки сильно розрізняють Парменід та зороастризм найвищу істину та справедливість, судовий закон та етичний закон?

Учення про протилежності у Парменіда пов'язане з ученням про всесвіт. Він вважав початками всесвіту вогонь і землю, які він ототожнював зі світлом і темрявою [2, с. 281]. На його думку, «усе наповнено світлом і ніччю, порівну тим і другим» [2, с. 297].

Існування пари «світло – темрява», яка створює всесвіт, відповідає зороастрійським уявленням. Стосовно Парменідового ототожнення вогню зі світлом і землі з темрявою, то в зороастризмі також спостерігається ототожнення вогню зі світлом. Це одна з базових ідей.

Хоча в кількох джерелах зустрічається дивне висловлювання про чорний вогонь, який є темрявою [3, с. 192]. Коментувати висловлювання складно. Схоже, що в такому випадку для зороастризму будь-що, навіть темрява, яка ототожнюється зі злом, створена з вогню. Тоді це може вказувати на єдину природу добра і зла.

Говорячи про вогонь у космогонії Парменіда, зазначимо, що Парменід називав вогонь причиною, яка творить всесвіт [2, с. 278]. У цьому його погляди збігаються з поглядами давньогрецького філософа Геракліта, який вважав, що вогонь створив всесвіт, та із зороастрійськими, якщо брати до уваги ототожнення вогню зі світлом.

Повертаючись до вчення Парменіда про протилежності, згадаємо ще одне його протиставлення. Так само, як і в зороастризмі, Парменід говорить про істинний та хибний шляхи душі [3, с. 192]. У своїй поемі Парменід говорив, що серед багатьох шляхів є лише один правильний – шлях пізнання істини [2, с. 295–296]. Усі інші

шляхи, за його словами, неправильні. Проте подібна думка не є чимось винятковим і притаманним тільки зороастризму, щоб ми вважали це запозиченням.

Тепер перейдемо до космогонічних уявлень. Парменід говорить про довершену кулю: на його думку, всесвіт є подібний «до прекруглої Кулі» [2, с. 297]. Дослідники вважають, що це поняття він запозичив в Ірані [3, с. 195].

Але є кілька заперечень проти такої думки. По-перше, не один Парменід серед грецьких філософів говорив про кулю, сферу. Так, наприклад, про кулю, «сфайрос» говорив Емпедокл.

По-друге, не можна сказати, що в зороастризмі говорять саме про кулю відносно всесвіту. Так, Ахура-Мазда асоціюється з небом («Дух священний, чий одяг – небесна твердь» [5, с. 114]). Це небо є зовнішньою металевою сферою, усередині якої перебуває космос. «А небо зроблене з блискучого заліза, яке називають також сталь» [4, с. 75].

Частково близьким до порівняння всесвіту з кулею є порівняння всесвіту з яйцем. «Небо, земля, вода і все інше, що перебуває всередині овалу, нагадує пташине яйце. Небо влаштоване навподоби яйця, і земля перебуває посередині неба подібно до того, як жовток – посередині яйця» [4, с. 75].

Але, як бачимо, ніде прямо в зороастрійських текстах не сказано, що всесвіт є куля.

Також слід звернути увагу на ще одну особливість космогонії Парменіда. Він вважав, що космос знищується циклічно [2, с. 278]. Тут бачимо, що погляди Парменіда збігаються з поглядами іншого давньогрецького філософа, Геракліта, який також будував власну космогонію і, на думку дослідників, також перебував під впливом давньоперської міфології.

Як видно з нашого розгляду, погляди Парменіда не є запозичені із зороастризму. Вони лише мають подібність до зороастрійських уявлень. Ми не можемо сказати, що Парменід запозичив із зороастризму поняття істини, правди та закону.

Співвіднести ми можемо ідею протилежностей, оскільки Парменід так само, як у зороастризмі, протиставляє світло темряві, при цьому ототожнюючи світло з вогнем, що також, до певної міри, характерне для зороастризму. Думка Парменіда про всесвіт як кулю також навряд чи запозичена із зороастризму. Скоріше, обидва вчення мають лише схожі уявлення.

Слід також звернути увагу на той факт, що Парменід міг запозичувати компоненти свого вчення із філософських систем інших давньогрецьких філософів, Гераклітаами.

Література:

1. Авеста в русских переводах (1861–1996). – СПб, 1997.
2. Фрагменты ранних греческих философов. – Ч. I. – М. : Наука, 1989. – 575 с.
3. Вольф М. Н. Ранняя греческая философия и Древний Иран / М. Н. Вольф. – СПб. : Алетей, 2007. – 224 с.
4. Зороастрийские тексты. Суждения Духа разума (Дадастан-и меног-и храд). Сотворение основы (Бундахишн) и другие тексты. – М. : «Восточная литература» РАН, 1997.
5. Брагинский И. С. Из истории таджикской и персидской литератур: Избранные работы / И. С. Брагинский. – М., 1972. – 208 с.